

Twentse wortels

Andries Schoemaker werd op 9 oktober 1660 in Amsterdam geboren uit het huwelijk van Gerrit Schoemaker en Maria Vonk. Omdat zijn ouders doopsgezind waren, en dus tegen de kinderdoop, werd hij als kind niet gedoopt. Andries was de jongste in dit gezin. Hij had een broer, Pieter, die twaalf jaar ouder was. Tussen Pieter en Andries waren nog drie kinderen geboren, maar die stierven binnen een jaar. De familie Schoemaker kwam oorspronkelijk uit Almelo. Vader Gerrit zag er in 1625 het levenslicht. Hij trouwde op 8 september 1647 in Amsterdam met Maria Vonk, maar ze woonden aanvankelijk nog in Almelo. In 1652 vestigden ze zich in Amsterdam, waar Gerrit linnenwever en koopman in stoffen was. Maar hij overleed al toen zijn zoon Andries nog maar dertien maanden was.

Andries was genoemd naar zijn grootvader Andries Schoemaker (±1600-1666), die gehuwd was met Judith Schimmelpenninck. Dat echtpaar kreeg zeven kinderen, vier jongens en drie meisjes, waarvan Gerrit de middelste was. Al die kinderen werden volwassen en op één na trouwden ze allemaal. Andries junior had dus een grote Twentse familie. Grootvader Andries was linnenwever van beroep en werd ook wel linnenreder genoemd.² Dat is meer een fabrikant en koopman, die anderen voor zich aan het werk had. Kleinzoon Andries gebruikte dat woord ook toen hij later over Almelo schreef: 'Het is een welvaren plaats en wel het voornaamsten in dien oord (...). De inwoonders zijn meest linnenreders, die ordinarie drie maal 's jaars met haar lindens tot Amsteldam te markt komen. Haar lindens zijn om haar deugt en goede doek niet alleen in Holland, maar zelfs in vreemde landen in een zeer goede agting, werwars het ook in meenigte gesonden werd.'³ Deze linnenreders, waarvan Andries' grootvader er dus een was, legden de grondslag voor de latere Twentse grootindustrie. Waarschijnlijk waren meerdere leden van de familie bij deze onderneming betrokken en vertegenwoordigde Gerrit deze in Amsterdam.

Naast zijn bezigheden als linnenreder was grootvader Andries ook vermaner bij de doopsgezinde gemeente in Almelo. In 1665, bij het oprukken van het leger van de Munsterse bisschop Jan van Galen, moest hij naar Zwolle vluchten, waar hij een jaar later overleed. Dat moet op de toen vijfjarige kleinzoon Andries, die zijn vader niet gekend had, een grote indruk gemaakt hebben.

De band met de Twentse familie is blijkbaar hecht gebleven. Behalve dat ze van daaruit drie maal 's jaars in Amsterdam ter markt kwamen, is de jonge Andries ook vaak in Twente geweest. 'In den jare 1675 ben ik van Amsteldam naar Zwol gevaren en heb insonderhijt het Twent doorwandelt en de ongemeen groote verwoesting met droefhijt beschout'⁴, schrijft hij veel later. Die verwoesting was kennelijk een gevolg van de bezetting van Twente door Munsterse en Keulse troepen in de jaren 1672-1674. Ook daar was de familie bij betrokken, want Andries' oudste oom, Hendrik Schoemaker, moest in 1672 voor de troepen van de bisschop van Munster naar Zwolle vluchten, waar hij een jaar later overleed.

Op elf-jarige leeftijd was hij ook in Twente, blijkens de notitie die hij maakte bij zijn bezoek aan Albergen, niet ver van Almelo. 'Wanneer ik daar in de jaare 1671 was, wierd mijn aldaar een gerechtsplaas aangewesen, staande in 't open veld. ... In het midden stond een vrij grote steen, die boven wat uytgesleten was'. Als hij er in 1729 weer komt blijkt de steen nog op diezelfde plaats te staan.⁵

Het zullen niet alleen plezierreisjes geweest zijn die Andries naar Twente maakte. Waarschijnlijk is hij er voor langere tijd geweest om een opleiding te krijgen. Onder andere van zijn oom Jurriaan, een broer van zijn vader, die linnenwever van beroep was⁶. Van hem zal hij veel geleerd hebben dat hem later als koopman in stoffen van pas kwam.

Een Amsterdamse familie

Andries junior legde op 5 mei 1682 in Amsterdam zijn poorterseed af en trouwde daar op de 24^e van die maand met de eveneens in Amsterdam geboren Rachel Kroll (1661-1723). Beiden waren toen 21 jaar. Rachel Kroll behoorde tot de gereformeerde kerk en ze in trouwden gereformeerde Nieuwe Kerk.⁷ Andries zelf bleef de doopsgezinde richting trouw en liet zich na zijn huwelijk dopen in de vermaning De Zon.

Aanvankelijk woonde het paar in de Bloemstraat en in 1695 in de Anjelierstraat. In 1706 kocht Andries, die geboren en getogen was in de Jordaan, een huis in de Nieuwe Leliestraat, het tegenwoordige no. 10, genaamd de Stad Sonsbeek. De Nieuwe Leliestraat was toen de Kalverstraat van de Jordaan en het is waarschijnlijk dat hij daar, zoals toen gebruikelijk, een winkel aan huis had. Hij bleef er zijn verdere leven wonen.⁸

Bovendien had hij buiten Amsterdam een 'lusttuin', die 'Blomliefs tuin' genoemd werd. Schoemaker maakt er een tekening met beschrijving van in zijn manuscript over *West-Friesland*⁹. Hij begint met de mededeling dat de tuin zo genoemd werd door Jan Oosterwijk in een gedicht ter gelegenheid van hun 25-jarig huwelijk. Zijn beminde was daar in de lente, zomer en herfst bijna altijd te vinden en kweekte er een grote menige van velerlei bloemen. De tuin lag aan de zo genoemde Maljaper Cade, aan de Nieuwe Wetering tussen den Overtoom en de Drie Baarsjens naast de bekende Vier Huysjens. Van achteren had ze een uitmuntend uitzicht naar Haarlem, Spaarndam, Slooten, Sloterdijk tot in de Haarlemmermeer aan toe. Hij had die tuin zeventien jaar bezeten en verkocht ze in 1723, na het overlijden van zijn vrouw. Nahuys voegt er aan toe dat Andries daar zijne verwanten en vrienden aan vreugdevolle gastmalen vereenigde, tot viering van verjaringen, bruiloften en andere familiefeesten, waarbij zoo menige dronk gebracht, zoo menig gedicht voorgedragen werd, ter eere van den geleerden vriendelijken gastheer, zijne vrouw of zijne kinderen. Zijn dichtersmaal, gehouden den 7^{en} Juni 1714, na het bruiloftsfeest van zijn zoon Gerrit met Margaretha Esser, was een dier schoone tuinfeesten.¹⁰

Tussen 1683 en 1700 bracht Andries' vrouw tien kinderen ter wereld. De oudste was Johanna, geboren 5 juni 1683. Daarna volgden tussen 1684 en 1690 vijf kinderen, waarvan er een dood werd geboren en de andere slechts kort geleefd hebben. Op 5 september 1692 werd Gerrit geboren; daarna volgden weer drie kinderen die jong gestorven zijn. Rachel Kroll overleed op 4 januari 1723. Het is opmerkelijk dat Andries in zijn vele geschriften nauwelijks iets over zijn huwelijk en gezin schrijft. Ook niet in de brieven aan zijn zoon en dochter van resp. 1728 en 1733. Hij heeft uitgebreid over zijn liefhebberijen en gaat daarin terug tot zijn jeugd. Van zijn vrouw lezen we alleen dat ze veel tijd in haar tuin doorbracht. Dat ze in zeventien jaar tien zwangerschappen uitdroeg en acht van haar tien kinderen bij de geboorte of kort daarna verloor wordt niet genoemd. Ook over zijn beroepsmatige bezigheden schrijft hij hoogstens terloops. Gezins- en beroepswerden strikt gescheiden gehouden van zijn grote passies, penningen en topografie.

De kinderen van Andries Schoemaker en Maria Kroll werden gereformeerd opgevoed. Hun zoon Gerrit huwde op 5 september 1714 met de gereformeerde Margarethe Esser bleef zijn hele leven gereformeerd. Zijn leven wordt in een apart hoofdstuk beschreven.

Johanna trouwde op 3 maart 1701 op 17-jarige leeftijd met de doopsgezinde Willem Dirkszoon Blaauw. Zij liet zich enkele jaren daarna dopen bij de Mennonieten in 'De Zon'. Tot die groepering behoorde ook vader Andries en hij en zijn schoonzoon waren getuige. Na de dood van haar man werd ze, in 1736, diacones in die kerk. Willem Blaauw was 25 november 1668 in Westzaan geboren en handelaar in stoffen in Amsterdam, waar hij in 1696 zijn poorterbelofte deed. Hij overleed op 9 augustus 1728.¹¹ Het echtpaar had zes kinderen. De oudste zoon, Dirk Blaauw, is vrij jong gestorven. Claas Bruin vermeldt hem als reisgenoot op de reis naar Kleef en/of Zuid-Holland in 1713 en 1714.¹² Grootvader Andries Schoemaker noemt, als hij het op 5 juni 1733 in zijn brief aan zijn dochter Johanna over die reis heeft: 'Uw oudste zoon Dirk blauw goeder gedaghtenis'.¹³ Een jongere zoon, Gerrit Blaauw, geboren 2 september 1708, huwde op 13 juni 1730 met Maria-Agneta van Heyst. Van dit paar zijn verschillende nakomelingen in leven, waaronder een Engelse en een Nederlandse tak Blaauw.

Na het overlijden van zijn vrouw bleef Andries weduwnaar. Hij had toen een huishoudster, Geesje Arens, die afkomstig was van Epe. In 1732 maakte hij nog een grote tekenreis door Gelderland, Overijssel, Drente en Friesland, waarbij ook de tekenaars Cornelis Pronk en Abraham de Haen en zijn huishoudster Geesje Arens van de partij waren.¹⁴ Tot aan het eind van zijn leven bleef hij bezig met zijn beschrijvingen. Op 23 december 1734 overleed hij, 74 jaar oud, na een smartelijk ingewandslijden van zeven weken. Hij werd bij zijn vrouw begraven in de Nieuwe kerk, in een graf dat toebehoorde aan schoonzoon Willem Blaauw.¹⁵

De mens Andries Schoemaker

Andries Schoemakers' jonge vriend, de dichtende tekenaar Abraham de Haen, laat hem in een 'Lykgedachtenis' zeggen:¹⁶

'Ik dank Hem, die my heeft de middlen toegevoegd,
En schuw doet zyn voor pracht en grootsheid van dit leven,
Waardoor ik 't goed in vreugd gebruike, en, welvernoegd,
Aan zyn Behoeftigen hun deel daarvan kan geeven.'

De Haen kende Schoemaker goed en wist dat hij dit van zich zelf nooit zou zeggen. Daarom deed hij het en het is wellicht de beste karakterisering die van Schoemaker gegeven kan worden.

Het 'ruim bedeele' hoort bij de doopsgezinde levensstijl. Maar het hoorde ook bij Schoemakers karakter. Niet alleen geld of goederen voor behoeftigen, maar ook de resultaten van zijn onderzoekingswerk stelde hij ruimhartig aan anderen ter beschikking. Geen wonder dat de man een uitgebreide kring van vrienden had. Dat komt in zijn handschriften regelmatig tot uiting. Maar ook uit de vele gedichten, zowel bij belangrijke gebeurtenissen in zijn leven als bij zijn overlijden gemaakt, blijkt hoe geliefd en gewaardeerd hij was. Lud. Smids gaf hem de naam 'Blyhert',¹⁷ Anderen noemden hem Trouwhart of Goedaard. Abraham de Haen, 47 jaar jonger, noemt hem in het hiervoor al aangehaalde gedicht 'Vroomaert': 'ô Vroomaert! (want gy moogt met recht dien eernaam draagen,)' Elders schrijft hij: 'Die slegts geen Vrind was, maar een Vader zyner Vrinden'.¹⁸

Verschillende namen zijn bekend gebleven, zoals de al genoemde Lud. Smids en Abraham de Haen en verder Simon Schynvoet, Klaas Bruin, Gerard van Loon, Cornelis Pronk, Mattheus Brouërius van Nidek (een achter-achterneef), Jacobus Stellingwerf en diens vrouw Antonia Houbraken, L.P. Serrurier, A. Meyling, Pieter Langendijk, J. Oosterwyk en vele anderen. Verschillende van hen hebben Andries in de loop der jaren ook op zijn reizen vergezeld of voor hem getekend. Uit de reisverslagen die bewaard gebleven zijn krijgt men de indruk van een vrolijke vriendenkring, die allerlei avonturen beleefde.

Doopsgezind

Andries Schoemaker was van huis uit doopsgezind¹⁹ en is dat zijn hele leven gebleven. Zijn grootvader was in het midden van de 17^e eeuw vermaner (lekeprediker) bij de kleine doopsgezinde gemeente van Almelo²⁰. Die stond in die tijd een strenge en sobere levenswijze voor. Toen in 1674 de meer behoudende doopsgezinde gemeenten in de Republiek de Zonsche Sociëteit vormden, sloot de gemeente van Almelo zich daar bij aan. De kerkdiensten werden in een huiskamer gehouden; een eigen gebouw kwam pas in 1684, toen achter een woonhuis een schuilkerk gebouwd werd.

Het ambt van vermaner hield in dat men regelmatig in de gemeente moest voorgaan. Men werd er door de gemeente toe geroepen. Het maken van de zondagse preek naast het normale beroep moet een hele opgave geweest zijn en in de tijd van Andries Schoemaker sr. was er geen bezoldiging aan verbonden. Er waren wel gevaren, want tijdens de eerste Münsterse oorlog (1665-1666) moest Andries' grootvader voor de bisschoppelijke troepen naar Zwolle vluchten, waar hij in 1666 overleed.

Doopsgezind zijn betekende meer dan toevallig lid zijn van een bepaald kerkgenootschap. Dat kwam ook door hun bewogen geschiedenis. Die begint vroeg in de 16^e eeuw, toen uit het verzet tegen de misstanden in de Roomse kerk verschillende stromingen naar voren kwamen. Een deel ervan werd door leiders als Luther en Calvijn in een bepaalde richting geleid en hun geloofsopvattingen werd in belijdenissen vastgelegd. Anderen konden zich daar niet mee verenigen omdat ze bepaalde dogma's onbijbels vonden. Daarbij ging het bijvoorbeeld om de predestinatie (vooruitverkiezing), de leer van de drie-eenheid, de kinderdoop, het dragen van wapens, de ban en de eed. Er vormden zich gemeenten van mensen die zich alleen door de Bijbel wilden laten leiden. Maar de meningen waren verdeeld en daardoor kregen ook geestdrijvers, fantasten, onruststokers en eezuchtigen hun kans. Dat leidde tot geweld en afschuwelijke vervolgingen, waarbij velen gemarteld en gedood werden. De naam Doopsgezinden ontstaat voor de groep die de kinderdoop als onbijbels afwijst en alleen de volwassenendoop na belijdenis toepast. Van grote invloed op de vorming van de doopsgezinde gemeenten is Menno Simons (ca. 1496-1561) geweest. Naar hem heten doopsgezinden ook Mennisten of Mennonieten.

Tegen het jaar 1600 waren de bloedige vervolgingen voorbij. In de Republiek, waar de gereformeerde godsdienst de heersende was, werden de doopsgezinden gedoopt. Hun 'vermaningen' (kerken) mochten niet aan de openbare weg staan en van buitenaf niet als kerken zichtbaar zijn. Binnen de gemeenten zette de strijd om de waarheid zich in soms hoog oplopende conflicten voort, wat voortdurende splitsingen en herenigingen tot gevolg had.

Rond 1650 bestonden er in Amsterdam drie groepen doopsgezinden: de vrijdenkende Waterlanders, een reeks conservatieve gemeenten en de Verenigde gemeente bij het Lam. De laatste was in 1639 ontstaan uit een samengaan van drie andere groepen en werd zo genoemd naar het gebouw bij de bierbrouwerij het Lam, waarin ze samenkwamen. Binnen deze gemeente bij het Lam ontstonden opnieuw spanningen tussen het meer behoudende deel en de vooruitstrevenden. Deze 'lammerenkrijg' ging gepaard met een stortvloed van pamfletten en brochures en leidde er in 1664 toe dat het conservatieve deel zich afscheidde. Vier jaar later verenigden de Lamisten zich met de Waterlanders. De ongeveer 500 afgescheiden leden kochten het pakhuis met de gevelsteen 'de Zon', tussen de Singel en Herengracht, en verbouwden dat tot hun vergaderplaats. In deze gemeente ontving Andries Schoemaker in 1682 de volwassenendoop.

Zacharias Conrad von Uffenbach²¹ bezocht op 15 maart 1711 drie dicht bij elkaar gelegen Doopsgezinde kerken, door hem genoemd de Vlamme Kerk, de waterlander Kerk en de Sonnen Mennisten Kerk. Bij de Vlamingen vertelt hij te hebben gelezen dat, om alle schijn van praal te vermijden, de messing kandelaars wit geverfd waren. Maar dat bleek niet zo te zijn, ze waren glanzend gepoetst. 'Man siehet', schrijft hij verder, en dan bedoelt hij blijkbaar alle drie de kerken, 'an ihren Kirchen und Gottesdienst keinen unterschied von den Reformierten, ausser daß sie, wie bekannt, keine Kinder tauffen, keine Fontanges und grosse Peruquen tragen, und sons in Kleidern gar modest erscheinen, dennoch aber gar sauber und innerlicht kostbar sind.'

Wat stonden de Zonisten voor? Zij achten zich gebonden aan de oorspronkelijke leerstellingen en weerden niet-Doopsgezinden van het avondmaal. Uit een in 1664 door de conservatieven gesloten 'Oprecht Verbondt van Eenigheidt' ontstond in 1674 de Zonistische Sociëteit, die regelmatig in Amsterdam vergaderde. Maar allens kwamen er, in de loop van de 18^e eeuw, ook bij de Zonisten weer tegenstellingen tussen conservatief en progressief. Uiteindelijk leidde dat er toe dat de Amsterdamse Zonisten zich 1796 terugtrokken uit de Zonistische Sociëteit.

Inmiddels waren veel Mennisten tot welstand gekomen. Omdat ambten voor hen gesloten waren en ze zich wat afzijdig van 'de wereld' hielden werden ze boer of werkten in handel en industrie. Hun noeste arbeid en eerlijkheid wierpen daar vruchten af. Daarvan werd vrijgevig meegedeeld aan hen die in nood waren, maar het leidde er ook toe dat men het met de vroegere soberheid en wereldmijding niet zo nauw meer nam.

Dat Andries Schoemaker met een Gereformeerde vrouw getrouwd was en zijn kinderen Gereformeerd liet opvoeden is hem in de Zon vast niet in dank afgenomen. 'Buitentrouw' was aanvankelijk, bij sommige groepen tot ver in de 18^e eeuw, niet toegestaan. Zijn gemengde huwelijk zal ook wel de reden zijn waarom hij, voorzover bekend, niet tot enige functie in de gemeente geroepen is. Aan zijn zoon Gerrit schrijft hij op 11 april 1728 een soort particuliere geloofsbelijdenis:²²

'Godt te verheerlyken in syne schepselen: syn heylige naam groot te maken: den heere te loven en danken: voor alle syn grote wonderdaden: aan het menschelyke geslacht: en voornamentlyk aan ons bewesen, is onse hoogste plicht, en ik meen (opdat ik soo spreke) het den almachtigen behaagt heeft om mensche te formeren en tot een Redelyke Zele te scheppen: neemt dan de besorging van u waarde Ziel voor het veste en hoogste goed'.

Vorzover uit zijn manuscripten blijkt is bij Andries van wereldmijding nauwelijks sprake. Hij reist op zondag, de dag waarop de samenkomsten gehouden werden, en de beschrijving van zijn belevenissen wijst op een zekere vrijzinnigheid. Hij schrijft ook niet over zijn doopsgezind zijn. Het behoren tot de groep waarin hij geboren werd, en waarin hij vele vrienden en wellicht ook zakelijke relaties vond, moet voor hem belangrijk geweest zijn. Overigens behoorden veel van

die vrienden tot andere Doopsgezinde groepen, maar Schoemaker lijkt er de man niet naar om zich druk te maken over de geloofsverschillen.

Opleiding en beroep

In zijn jeugd heeft Andries Schoemaker weinig voortgezet onderwijs genoten. Later beklaagt hij zich daar over. In een brief aan zijn zoon Gerard (Gerrit) schrijft hij geen andere taal meester te zijn dan zijn aangeboren moedertaal.²³ En aan zijn kleinzoon Gerrit Blaauw laat hij weten dat 'mijn schrift niet bequaam was om het aan de viese [vies van, kieskeurig] weerd mede te deelen, want daar werd op ider woord en spelling en niet op den sin soo gevat.'²⁴ Hij werd dus blijkbaar opgeleid voor een praktisch beroep. Gevers en Mensema veronderstellen dat zijn oom Jurriaan in Almelo hem het linnenweversvak en de beginselen van goed koopmanschap heeft bijgebracht.

Ook over de beroepsbezigheden van Andries Schoemaker weten we weinig. Nahuys zwijgt er over, maar meldt wel een aanzienlijk vermogen en Schoemaker zelf schrijft aan zijn dochter Johanna dat hij 'merrkelijk gesegent' is met tijdelijke goederen. Van Eeghen schrijft dat hij in de handel ging en, zoals hierboven vermeld, waarschijnlijk een winkel aan huis had. Schoemaker zelf heeft het in zijn vele geschriften nauwelijks over zijn vak gehad. Uit een terloopse opmerking blijkt dat hij zaken deed op de beurs.²⁵

Het is zeer aannemelijk dat Andries in zakelijke verbinding met zijn Twentse weversfamilie stond. Die brachten immers drie keer 's jaars hun waren in Amsterdam ter markt. Sinds Andries' vader Gerrit hadden ze daar een vaste vertegenwoordiging. Helaas overleed Gerrit al in 1661, maar het is aan te nemen dat met name de Twentse familie er veel aangelegen was de zaak in stand te houden. Bovendien had Gerrit bij zijn overlijden twee zoons, een van dertien (Pieter) en een van ruim één jaar (Andries), van wie gehoopt kon worden dat ze de zaak later over zouden nemen.

Gerrit's weduwe was bij het overlijden van haar man nog maar 31 jaar. Wat ligt meer voor de hand dan dat zij de zaak voorzette, misschien met hulp uit Twente of van een boekhouder of meesterknecht? Bovendien was er nog schoonzoon Willem Blaauw, veel bemiddelder dan zijn schoonfamilie en ook handelaar in stoffen. Wellicht bestond er met hem al een zakelijke samenwerking. Het ligt al met al tamelijk voor de hand dat eerst de oudste zoon Pieter het bedrijf voortzette, later misschien samen met Andries. Na het overlijden van Pieter in 1687 kon Andries, dan 27 jaar, de leiding op zich nemen. Zijn moeder, Maria Vonk, leefde nog tot 1692.

Merkwaardig tenslotte is dat Herr Zacharias Conrad von Uffenbach, die Andries Schoemaker op 11 maart 1711 bezocht, hem einen Porceland Händler noemt.²⁶ Of Von Uffenbach heeft zich bij het schrijven vergist, of Schoemaker had meer omhanden dan wij dachten.

'Tijdelijke oefening'

Wie het enorme oeuvre van Schoemaker kent is geneigd te denken dat hij in zijn eigenlijke beroep niet veel te doen had. Maar dan vergeten we gemakkelijk dat het grootste en belangrijkste deel van zijn oeuvre: de topografisch-historische handschriften, pas ontstond nadat hij 65 geworden was. In 1725, twee jaar na het overlijden van zijn vrouw, stortte Andries zich op die nieuwe liefde. In 1733 schrijft hij daarover aan zijn dochter Johanna²⁷: 'Ik ondernam voor soo veel ik konde (...) de noordhollandsche dorpen in de oude en niwe heeren huysen na t leven te tekenen'. Nu gaat hij zich full-time met zijn hobby bezighouden. Schoemaker moet een enorme werkkraft, een goede gezondheid en een groot organisatietalent bezeten hebben om op zijn oude dag zo veel te kunnen doen.

Hoe hij over zijn (vroegere) beroepsbezigheden dacht blijkt uit de brief aan zijn zoon Gerrit uit 1728²⁸. Hij houdt hem voor dat 'de besorging van u waarde Ziel' het eerste en hoogste goed is. Daarna 'is het ook Godsdienst om syn tydelyk beroep na behoren waar te nemen'. Pas als daar voor gezorgd is mag de mens enige uitspanning nemen om de ledige uren door te brengen.

In de brief schrijft Schoemaker hoe het hem met die ledige uren vergaan is. Dat hij van jongs af graag boeken over de Joodse, Griekse en Romeinse geschiedenis doorbladerde. Maar toen hij in 1704 een catalogus van penningen in handen kreeg, niet wetende dat er over dat onderwerp boeken in Nederland waren, 'werd myn hart soo ontfonckt ... dat het buyten den kerf gong'. Later ontdekte hij een boek over de medaillische historie, dat hij las en herlas en waardoor zijn genegenheid zo werd aangewakkerd 'dat het byna al te var gong, halve nachten sat in onvermoeyt en las met opmerking in dat niwe boek'. Verder blijkt uit de brief dat hij regelmatig door Amsterdam liep en gelegenheid had winkels binnen te gaan of verkopen te bezoeken.

Al met al ontstaat hieruit het beeld van een ondernemer, die vaak op pad was en dan gelegenheid had voor zijn hobby boodschappen te doen, maar er ook niet tegenop zag om halve nachten door te gaan. Het 'buyten den kerf' en 'byna al te ver' gaan wijst er op dat hij zich terdege bewust was van het gevaar zijn ledige uren te ver op te rekken. Dat blijkt ook in een opdracht die hij een week later in een boekje voor zijn kleinzoon Gerrit Blaauw schreef²⁹. Andries heeft het dan over 'de geestelijke oefening' (de godsdienst), de tijdelijke oefening (eerlijke koophandel of handwerk) en de 'geoorloofde oefening' om de ledige tijd te passeren. Hij waarschuwt zijn kleinzoon dan om met de geoorloofde oefening maat te houden. Evenals in de brief aan zijn zoon haalt hij Dirk Rafaël Kamphuysen aan: 'dat u de pop geen afgod wordt'. Om er bij zijn kleinzoon aan toe te voegen: 'Of ik daar nu vrij van ben durf ik niet te seggen'.

Heel wat welgestelden konden in de 18^e eeuw over veel vrije tijd beschikken. Wellicht was dat met Andries ook zo, maar hij was er niet de man naar om zijn tijd te verdoen. Zijn Twentse doopsgezinde familie, waar hij in zijn jeugd veel

verbleef, stonden een strenge en sobere levenswijze voor. Ze wilden geen overheidsfuncties bekleden en omdat ze niet tot de officiële kerk behoorden kon dat ook niet. Door hun arbeidzaam en eerlijk leven werden de doopsgezinden vaak een economisch belangrijke groep. Andries behoorde daartoe.

Noten

- ¹ Verschillende gegevens uit hoofdstuk zijn ontleend aan de artikelen over Andries en Gerrit Schoemaker van Maurin Nahuys in *Dietsche Warande*, eerste jaargang nieuwe reeks, 1987-1988, pp. 158-174 en 426-433.
- ² Wim Kuiper, *Doopsgezinden in Almelo*, 1998
- ³ *Korte beschrijving van Over Issel (...)*, manuscript van Andries Schoemaker in het Overijssels Archief te Zwolle, dl. 1, fol. 22
- ⁴ *Korte beschrijving*, I, 8
- ⁵ *Korte beschrijving*, I, 28
- ⁶ A. J. Gevers en A. J. Mensema, *Over de hobbelde bobbelde heyde : Andries Schoemaker, Cornelis Pronk en Abraham de Haen op reis door Overijssel, Drenthe en Friesland in 1732*, 1985, p. 11
- ⁷ Voorganger in deze dienst was Dr. Balthasar Bekker (1634-1698), bekend door zijn bestrijding van het bijgeloof. Met zijn vierdelige werk *De Betooverde Wereld* (1691) heeft hij grote beroering gewekt. Het heeft een stroom van kritiek opgeleverd en in 1692 zelfs tot zijn afzetting als predikant geleid. Nog in 1992 werd het in het Duits herdrukt.
- ⁸ I.H. van Eeghen, 'Het plakboek van Andries Schoemaker' in *Amstellodamum* 1959, 184-185
- ⁹ ms *Beschrijving en Afbeeldinge (...) West-Friesland*, KOG, IV, f. 44. Schoemaker maakte zijn tekening, 'blomliefs thuy Anno 1720' naar een originele tekening, 'Blomliefs tuyn van agteren' gesigeneerd H.P. (H.Pot?) en (achteraf?) gedateerd 1725.
- ¹⁰ Nahuys 173; hij vermeldt ook dat in verschillende gedichten met lof melding gemaakt wordt van deze tuin.
- ¹¹ *Nederlandsch Patriciaat* 1916 p. 48.
- ¹² Cl. Bruin, *Kleefsche en Zuid-Hollandse Arkadia*, 1716.
- ¹³ ms *Korte beschrijving van West-Friesland*, K.B. 78 C 54.
- ¹⁴ Beschreven in A.J. Gevers en A.J. Mensema in *Over de hobbelde bobbelde heide*, 1985.
- ¹⁵ Van Eeghen, p. 84
- ¹⁶ *De herderszangen en mengedichten van Abraham de Haen*, 1751, p. 338.
- ¹⁷ Ludolphus Smids in *Herdersvreugt op het achtenveertigste verjaaren van Monsieur Andries Schoemaker den 9 van October 1708*.
- ¹⁸ *Herderszangen en mengedichten*, p. 337.
- ¹⁹ Voor de *Geschiedenis van de Doopsgezinden in Nederland* zie het gelijknamige boek van N. van der Zijpp 1952, herdruk 1980. Wat Amsterdam betreft zij verwezen naar J.M. Welcker, 'Amsterdamsche doopsgezinden in de achttiende eeuw' in *Doopsgezinde bijdragen*, 1975, p. 177-226. Het boekje van J. Craandijk uit 1889, *Iets uit de Geschiedenis der Nederlandsche Doopsgezinden*, behandelt vooral het ontstaan van het Doopsgezinde gedachtengoed, de geestdrijverij, de vervolgingen en de gemeentevorming. Zie over de doopsgezinden ook het deel *Jacobus Craandijk, dominee, wandelaar, tekenaar* op deze site.
- ²⁰ Wim Kuiper, *Doopsgezinden in Almelo*, 1998.
- ²¹ Zacharias Conrad von Uffenbach, *Merkwürdige Reisen durch Niedersachsen, Holland und Engelland*, 1753-1754, II, 629
- ²² Brief aan zoon Gerard [=Gerrit] van 11 april 1728 staat in het door Andries Schoemaker overgeschreven *Stichtse klyne chronike ...* van J.F. Cortgeen van der Gouwe, fol. 5 (Utrechtse Archieven)
- ²³ Deze brief aan zoon Gerard [=Gerrit] van 11 april 1728 staat in het door Andries Schoemaker overgeschreven *Stichtse klyne chronike ...* van J.F. Cortgeen van der Gouwe, fol. 5 (Utrechtse Archieven)
- ²⁴ Brief aan kleinzoon Gerrit Blaauw in *Beschryvinge der Stad Amsterdam*, particulier bezit. L.H. van Eeghen schreef er over in 'Het Plakboek van Andries Schoemaker', in *Amstellodamum*, 1959, p. 184-191. De brief is elders op deze site in extenso gepubliceerd.
- ²⁵ brief aan zoon Gerard, f. 4: 'soo wierden de penningen (...) soo aan de beurs als aan myn huys aan my gepresenteerd'.
- ²⁶ Zacharias Conrad von Uffenbach, *Merkwürdige Reisen durch Niedersachsen, Holland und Engelland*, 1753-1754, II, 610
- ²⁷ Brief van 5 juni 1733 aan zijn dochter Johanna in *Korte Beschrijving van West-Friesland*, KB 78 C 54.
- ²⁸ Brief aan zoon Gerard, f. 4 en 4v.
- ²⁹ In brief aan kleinzoon Gerrit Blaauw.